

УДК 811.161.2 (092)

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10282>

ДОРОГА ДО ОНОМАСТИКИ... ГАННА БУЧКО

Оксана ВЕРБОВЕЦЬКА

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
кафедра загального мовознавства і слов'янських мов,
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна, 46009,
тел. 067 525-69 04
e-mail: Oksana_Werbowetska@ukr.net*

Показано шлях Ганни Бучко в ономастичній науці. Розглянуто концептуальні погляди дослідниці щодо становлення і розвитку української прізвищевої системи Бойківщини.

Ключові слова: Ганна Бучко, ономастика, антропоніміка, депатронімізація, “Прізвища Бойківщини в період становлення і в наші дні”.

Родинна залюбленість в ономастику знаменує відому в Україні і за її межами сім'ю Ганни та Дмитра Бучків. Не лише сімейна, а й сформована у Тернополі ономастична школа є наслідком їх зацікавлення походженням, формуванням, функціонуванням українських власних назв різних класів.

Актуальність дослідження. Ганна Євгенівна Бучко – автор понад 70 наукових праць, відомий український антропоніміст, сфера зацікавлень якої – українська антропоніміка в синхронії та діахронії. **Мета дослідження** – показати становлення Ганни Бучко як ученого-ономаста, аналіз концептуальних поглядів дослідниці.

У кожного своя дорога – дорога у житті, дорога в науці... Як згадує сама дослідниця, її дорога “до ономастики, точніше, до антропоніміки, а ще точніше, до української антропоніміки, була довгою і непрямою”. Становлення Ганни Бучко як науковця-ономаста відбувалося під впливом багатьох чинників, зокрема місця праці, знайомств із конкретними людьми, окремими науковими колективами, ономастичними школами...

Закінчивши у 1963 році класичну філологію у Львівському університеті, Ганна Євгенівна згідно з міністерським скеруванням працювала викладачем латинської мови на філологічному факультеті в Чернівецькому університеті імені Ю. Федьковича. Саме там почалося знайомство з ономастикою, оскільки завідувачем кафедри загального мовознавства, до якої належали і латиністи, був відомий уже в той час у наукових колах учений-дослідник власних назв Юрій Олександрович Карпенко, а відтак і наукова проблематика кафедри була тісно пов'язана з цією галуззю. Саме він і запропонував зайнятися дослідженням української антропоніміки, але не без опору з боку дослідниці: “Для чого тоді п'ять років було вчити греку і латину?”

Симбіоз “рідної” класичної філології та ономастики вилився в перші антропонімічні дослідження давньогрецьких власних особових назв: про шляхи адаптації імен грецького походження, про способи творення давньогрецьких і слов’янських імен. Бажання працювати над проблематикою, близькою до спеціальності, наражалося на застереження Юрія Олександровича: “Ви зі своєю класичною філологією станете старенькою згорбленою бабусею, а дисертації у Вас не буде”. У результаті спільних пошуків у спробі об’єднання класичної філології і ономастики, окреслилася тема кандидатської дисертації – “Антропонімія у Гомера”.

Успішні виступи спочатку Ганни Лопушанської, згодом Ганни Бучко, на наукових конференціях, у тому числі всесоюзних, та кілька надрукованих праць, що дістали схвальні відгуки, були першим кроком до реалізації кандидатської роботи, проте переїзд наукового керівника до Одеси, віддаленість тематики досліджень від зацікавлень кафедри класичної філології у Львові, куди спробувала прикріпитися, не сприяли реалізації запланованого. Тоді, очевидно під впливом чоловіка, який мав неоціненний досвід у зборі та опрацюванні ономастичного матеріалу, Ганна Євгенівна змінила тему попередньої наукової роботи на “Прізвища Бойківщини в період становлення і в наші дні”. Керувати написанням дисертації погодився доктор філологічних наук, професор Павло Павлович Чучка, а найпершим помічником став чоловік – Дмитро Григорович Бучко.

“Збирати, карткувати та класифікувати матеріал вчив мене мій чоловік, – згадує Ганна Євгенівна. – І матеріал збирали ми разом аж 4 роки: адже Бойківщина від Чернівців не близько. Улітку виділявся місяць на мандри по гірських селах Львівщини та Івано-Франківщини (фіксація прізвищ за погосподарськими книгами, які зберігаються у сільських радах; взимку, коли у студентів канікули – тиждень у Львові в історичному архіві)”. Ретельна та кропітка праця давала свої результати – з’являлися наукові статті, участі в конференціях, а для завершення роботи Чернівецький університет відправив Ганну Євгенівну Бучко у цільову однорічну аспірантуру в Ужгородський університет, де працював науковий керівник. Оскільки українська ономастика – наука інтегрована і нерозривно пов’язана з усіма галузями україністики, то, як стверджує Ганна Євгенівна, “непросто було уже в немолодому віці опанувати належним чином для складання кандидатського іспиту і для написання самої роботи українську мову, бо вчила її лише у школі і не знала ні історичної граматики, ні діалектології, ні словотвору, а без цього всього, – як відомо, – антропонімію, особливо історичну, не дослідити”. Сприяли вивченню українських власних назв праці П. П. Чучки та львівських учених – М. Л. Худаша, Ю. К. Редька, Р. Й. Керсти та ін. “Я мала велике задоволення від співпраці зі своїм керівником, а ще від спілкування з працівниками Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, де до переїзду в Чернівці працював Дмитро. Ніколи не забуду їх прихильного ставлення до мене, особливо – надзвичайно цінних порад від досвідченого антропоніміста і прекрасної людини Розалії Йосипівни Керсти”, – розповідає Ганна Євгенівна. Навесні 1986 року ономастичні пошуки дослідниці завершилися успішним захистом дисертації.

З позиції досвіду, зважаючи на можливість узагальнення і всебічної оцінки напрацювань, стає зрозумілим, що значення виконаного дослідження значно вагоміше, ніж свого часу це зазначалось у “актуальності теми” і її “науковій новизні”. Як відомо, до середини 90-х років українська ономастика уже мала досить значні напрацювання в галузі антропоніміки – це статті й кандидатські дисертації, у яких

висвітлено результати досліджень українських імен, протопрізвищ, прізвиськ, проаналізовано історичну українську антропонімію (переважно за матеріалами козацьких реєстрів) та сучасні прізвища окремих структурних моделей або окремих регіонів. На той час уже побачили світ фундаментальні праці з історичної антропонімії М. Л. Худаша та Р. Й. Керсти, зі сучасної – Ю. К. Редька, уже була захищена докторська дисертація П. П. Чучки “Антропонімія Закарпаття”, у якій подано комплексний аналіз усіх класів антропонімів – імен, прізвиськ, прізвищ. Проте антропонімія як сучасна, так і історична більшості регіонів України не була ні зібрана, ні проаналізована. Тим більше, не було жодної праці, у якій на конкретному суцільному, а не вибіркового матеріалі подано порівняння історичного й сучасного матеріалу. А лише такий підхід до аналізу антропонімії дає можливість прослідкувати процеси і явища, що сприяли формуванню прізвищ й остаточній стабілізації всієї прізвищевої системи. Аналіз історичного та сучасного антропонімного матеріалу Бойківщини і його ґрунтовне опрацювання не тільки підтвердили уже відомі положення про характер твірних основ українських прізвищ та їх словотвірну структуру, але вперше виявили одне з основних явищ, які сприяли формуванню українських прізвищ як спадкової стабільної незмінної антропонімної лексики. Явище це полягало у відкиданні посесивних формантів -ів та -ин, у численних посесивних назвах, які використовували як додаткові до імені засоби ідентифікації особи в кінці XVIII – на початку XIX століть. Зіставлення повного збору додаткових до імені ідентифікаційних одиниць (протопрізвищ) з територією Бойківщини зі сучасними прізвищами цієї ж території показало, що більшість протопрізвищ у формі присвійних прикметників на -ів, -ин втратили форманти, які виконували патронімічну функцію, і стали омонімічними зі своїми твірними лексемами. Таким способом уже безафіксні протопрізвища залишалися надалі патронімами без відповідного видимого оформлення. Явище це в роботі отримало назву “депатронімізація” і поширювалося на протопрізвища-посесиви, які в зазначений період зберігали ще прикметникове відмінювання. Така депатронімізація не тільки стабілізувала значну частину протопрізвищ, але й відмежувала офіційну антропонімійну систему від народнорозмовної, в якій і тепер у побуті вживаються посесивні деривати для номінації дітей не тільки від імен і прізвиськ, але і від прізвищ батьків [1]. Дуже скоро така методика, тобто порівняння сучасних прізвищ з протопрізвищами того ж регіону, була використана іншими дослідниками регіональної антропонімії і показала аналогічні результати. При цьому в західних регіонах України це явище простежується на посесивних моделях, а на Лубенщині – на моделях з суфіксом -енко.

Серед наступних векторних напрямів дослідницької роботи Ганни Бучко:

- поглиблене висвітлення різних аспектів формування й становлення прізвищ Бойківщини;
- аналіз окремих моделей українських прізвищ на ширшому (не тільки бойківському) матеріалі зі залученням порівняльного аналізу матеріалу регіонального та всеукраїнського;
- проблеми семантичної та словотвірної структури українських прізвищ;
- антропонімія художніх творів;
- співпраця з Дмитром Бучком над спільними проблемами в дослідженні антропонімії й ойконімії.

Аналіз досліджень і публікацій До основних наукових напрацювань дослідниці, окрім дисертації, належать праці, присвячені діяхронічному та

синхронічному аспекту аналізу прізвищ Бойківщини та української прізвищевої системи загалом, способам словотворення офіційних родових назв, особливостям засобів і способів жіночих іменувань, а також вивченню літературних онімів, функціонуванню неофіційних назв: “Історична та сучасна українська ономастика” (2013), де подано вибрані праці Ганни Євгенівни та Дмитра Григоровича Бучків [2], а також: “Структура спадкових особових імен у Гомера” (1969), “Поняття первинності та вторинності у словотвірній структурі українських прізвищ” (1993), “Йосифінська і Францисканська метрики як джерело дослідження антропонімії на західноукраїнських землях” (1994), “Семантична та словотвірна структура сучасних прізвищ Бойківщини” (1998), “Народно-побутова антропонімія Бойківщини” (2002), “Способи творення українських прізвищ (семантичний спосіб)” (2002), “Способи творення українських прізвищ (Морфологічний спосіб)” (2005), “Роль діахронічного дослідження антропонімії у вирішенні проблем стабілізації українських прізвищ” (2007), “Наскільки правомірним є поняття «творення прізвищ» для української антропоніміки” (2007), “Засоби та способи іменування жінки на Бойківщині на рубежі XVIII–XIX ст.” (2010), “Антропонімія «малої Батьківщини» Івана Франка в офіційних документах та у художніх творах Каменяра” (2010), “Віддієслівні деривати в антропонімії Карпат і Прикарпаття” (2012) та ін.

Ганна Євгенівна Бучко – активний учасник власне ономастичних конференцій та симпозіумів й конференцій інших напрямів, на яких висвітлюють проблеми ономастики. Географія проведення таких заходів не обмежується лише Україною, а охоплює Польщу, Росію, Білорусь, Австрію, Болгарію, Словаччину.

“Я ніколи не пошкодувала про свій «другий» науковий вибір і з того часу і до сьогодні українська ономастика не покидає мене, як і я не покидаю її”, – каже дослідниця.

З особливою любов’ю працювала Ганна Євгенівна зі студентами, яким, не зраджуючи професії, викладала багато років латинську мову в Чернівецькому університеті імені Юрія Федьковича (1963–1993 роки), а з 1993 року – у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Про щирість, натхненну любов до свого предмета і до студентів свідчать численні відгуки колишніх учнів про неї. У Ганни Євгенівни не було своїх аспірантів (за винятком офіційного керівництва кандидатською дисертацією О. Вербопецької), але для всіх учнів Д. Г. Бучка, які досліджували українську антропонімію, основним порадиником була саме вона. “Таким чином я віддаю борг своєму чоловікові за його підтримку і допомогу в моїй науковій роботі”, – говорить Ганна Бучко.

Відповідальність і принциповість, уміння порадити й підтримати, щира любов до свого краю, його традицій, до своєї родини, материнське тепло й розуміння – усе це про Ганну Євгенівну.

Перспективи використання результатів дослідження. Описані методики дослідження становлення прізвищ на Бойківщині за умови застосування в антропонімічних дослідженнях з усіх регіонів України дали б змогу зробити узагальнення про становлення української прізвищевої системи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко А. Е. Фамилии Бойкивщины в период их становления и в наши дни: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – язики народов СССР (украинский язык) / А. Е. Бучко. – Ужгород, 1986. – 207 с.

2. Бучко Г. Исторична та сучасна українська ономастика [Текст] : вибр. пр. / Ганна Бучко, Дмитро Бучко. – Чернівці : Букрек, 2013. – 455 с.

REFERENCES

- 1 Buchko, A. E. (1986). *Familii Bojkivshiny v period ih stanovleniya i v nashi dni: diss. ... kand. filol. nauk: 10.02.02 – yazyki narodov SSSR (ukrainskij yazyk)*. Uzhgorod.
2. Buchko, H., Buchko D. (2013). *Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka [Tekst]: vybr. pr.* Chernivtsi: Bukrek.

THE PATH TO ONOMASTICS ... HANNA BUCHKO

Oksana VERBOVETSKA

*Ternopil National Pedagogical University
named by Volodymyr Hnatiuk,
Department of General Linguistics and Slavic languages,
2, Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil, Ukraine, 46009,
phone 067 525 69 04
e-mail: Oksana_Werbowetska@ukr.net*

The paper details life and career of Hanna Buchko (nee Lopushanska). Known specialist in Ukrainian Anthroponymy, Hanna originally graduated from Lviv National University with a degree in Classics and, in 1963, started her career as a Lecturer of Latin at Chernivtsi National University. She first worked on Anthroponymics in Homer's texts, but later changed her field to Ukrainian-based material, focusing on Anthroponymy of Boykivshyna, a historically-defined ethnic sub-region in Western Ukraine. The major inspiration in her career turn came from Hanna's young husband, Dmytro, who later became an expert in Ukrainian Toponymics. Hanna Buchko conducted her research under supervision of Dr. Chuchka and, in 1986, successfully defended her thesis "Family Names in Boykivshyna at the Time of Formation and Now". The novelty of her approach was in thorough research of both modern family names and of historical data on the family names in the same regions and villages using sources from XVIII through XX centuries. This allowed Hanna Buchko to see beyond simple etymology of family names but establish their formation mechanism. The major conclusion of the work was that while almost all family names started out as patronyms, many of them underwent the process of "depatronymization": losing patronym-like morphology and even returning to the format of the original father's name. Later, other researchers applied similar combined historical-linguistic analysis in other regions of Ukraine, confirming Hanna Buchko's findings on depatronymization as a major origin of modern family names. Later in life, Hanna Buchko continued successful research career in her field, producing 70 published papers and multiple conference presentations. She continued teaching Latin but also contributed significantly to advising graduate students of her husband, Dmytro Buchko.

Keywords: Hanna Buchko, onomastics, anthroponymics, depatronymization, "Family Names in Boykivshyna at the Time of Formation and Now".